

УДК 159.09.072

Ігор Валерійович Лантух,
доктор психологічних наук,
доцент кафедри соціально-гуманітарних
та біомедичних дисциплін,
ПЗВО «Харківський інститут медицини
та біомедичних наук»
м. Харків, Україна
ORCID: 0000-0002-0891-2704
ihor.lantukh@gmail.com

Світлана Юріївна Діхтяренко,
кандидатка психологічних наук,
доцентка кафедри психології,
Уманський державний педагогічний
університет ім. Павла Тичини
м. Умань, Україна
ORCID: 0000-0003-4506-1221
sadova32bb@gmail.com

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТІСНОЇ НАДІЙНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглядається теоретичні основи психологічної структури особистісної надійності суб'єктів підприємницької діяльності. Це обумовлено тим, що розглянута проблема розвитку особистісної надійності підприємців та компоненти, які на це впливають. Запропонована модель розвитку особистісної надійності суб'єктів підприємницької діяльності. Розроблені змістово-функціональний та організаційний блоки моделей розвитку особистісної надійності суб'єктів підприємницької діяльності.

Ключові слова: суб'єкт підприємницької діяльності, особистісна надійність, психологічна структура особистісної надійності підприємців, розвиток особистісної надійності.

Igor Lantukh,
PhD of Psychological,
associate professor of the department of
social-humanitarian
and biomedical disciplines,
PIHE «Kharkiv institute of medicine and biomedical sciences»
Kharkiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-0891-2704
ihor.lantukh@gmail.com

Svitlana Dikhtyarenko,
PhD of Psychological,
associate professor of the department of psychology,
Uman state pedagogical university
named after Pavlo Tychyna
Uman, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4506-1221
sadova32bb@gmail.com

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF PERSONAL RELIABILITY OF SUBJECTS OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY

The article reveals theoretical bases of psychological structure of personal reliability of subjects of entrepreneurial activity. It is conditioned by the fact that a businessman is a motive power of the development of civilization and it was confirmed by the historical development of the humanity. The figure of a businessman is not characterized by what and which volume he owns but by special qualities of his character – initiative, authority, gift of prediction, readiness to the risk. The problem of the development of personal reliability of businessmen and components which influence it are also considered. The model of the development of personal reliability of subjects of entrepreneurial activity is offered. It is underlined that a modelling method in psychology is a means of study of psychical reality by the constructed schemes of an object or phenomenon; it is the ideal or materially realized system which represents or reproduces a research object and is capable to substitute it in such a way that its study gives new information about the object; it is a psychological modelling which is the inalienable form of all types of psychological work: research, diagnostics, advising, correction. The worked out model of the development of personal reliability of a businessman represents: principles of the development of personal reliability of a specialist; semantic components of personal reliability; professional functions (roles); the program of the development of personal reliability; forms, methods and means of the development of personal reliability; monitoring of psychological efficiency of the program of the development of personal reliability; levels and criteria of formed personal reliability of subjects of entrepreneurial activity. Semantically functional and organizational blocks of models of the development of personal reliability of subjects of entrepreneurial activity has been worked out.

Key words: *subject of entrepreneurial activity, personal reliability, psychological structure of personal reliability of businessmen, development of personality reliability.*

Війна оголила всі проблеми, від яких потерпає Україна. Але перспективи інтеграції її до Європейського союзу потребує суттєвих кроків у розбудові національної економіки. Ключовою фігурою, що впливає на вирішення цієї проблеми, безумовно, є суб'єкт підприємницької діяльності.

Особистість підприємця характеризується не тим, чим і в якому обов'язку він володіє, а особливими якостями: ініціативою, авторитетом, даром передбачення, професіоналізмом, готовністю до ризику. Підприємництво у змозі накласти на епоху свій відбиток, сформуванню особливий стиль життя, особливу систему моральних та етичних цінностей.

Підприємець не існує у вакуумі. Він може зустрічати протидію з боку оточуючого середовища. Подолання його вимагає великої сили духу та енергії. Тому мотиви суб'єкта підприємницької діяльності засновані на раціоналізмі, що пов'язаний з такими поняттями, як саморозвиток особистісної надійності, успіх, радість творчості, подолання перешкод.

Саме підприємцю притаманна соціально-економічна активність як дієвий інструмент перетворення соціокультурного простору суспільства у кризовий період його розвитку. Враховуючи глобальні тенденції універсалізації демократичних цінностей та демократично-гуманістичного стилю мислення підприємців, особливо гостро постає проблема морально-етичної поведінки підприємців та їх надійності, від яких залежить успіх будь-якого бізнесу. Усе це актуалізує проблему надійності, особливо у підприємців.

Проблема особистісної надійності суб'єктів підприємницької діяльності знайшла своє відтворення у працях дослідників С. Посохової, Т. Чернявської, Ю. Швалба. Психологічним аспектам вивчення надійності приділяли увагу Г. Балл, І. Котик, Т. Яценко. Розробку системи розвитку особистісної надійності вивчали Л. Карамушка, О. Осадчук, Л. Максименко. Ряд дослідників зосереджували увагу розвитку особистісної надійності суб'єктів підприємницької діяльності та розробці моделей. Цьому приділяли увагу і такі науковці як В. Бочелюк, О. Кобець, Т. Романів.

Мета статті – теоретичне обґрунтування проблеми психологічної структури особистісної надійності суб'єктів підприємницької діяльності. Розробка моделей розвитку особистісної надійності підприємців.

Основний зміст поняття «надійність» визначається її процесуальними характеристиками, що відображають особливості механізмів її регуляції, та показниками результативності, що свідчать про рівень, ступінь усталеності і стабільності професійних

параметрів діяльності. Етимологічно «надійність» пов'язана з упевненістю, міцністю, тривалістю, непохитністю, збереженням та дотриманням угод у несприятливих, екстремальних умовах.

Психологічний зміст проблеми особистісної надійності був викладений у роботах Г. Балла [2]. На його думку, надійність людини пов'язана з її індивідуальними особливостями. Надійність є індивідуальною, рухливою, змінюваною якістю особистості, від якої, більш за все, залежить стабільність та постійність позитивних результатів роботи індивіда.

Враховуючи ціннісну спрямованість надійності, її позитивний сенс, Еріх Фромм зв'язав розуміння надії із психічним станом людини [6]. Він зазначав, що надія є невід'ємним елементом структури життя, динаміки людського духу; що надія – це емоційна настрій, що супроводжує віру. Тому у сфері людських взаємин вірити в іншу людину – означає бути впевненим в її стрижні, в її стійкості, у тому, що можна покласти на неї. Це є архінеобхідним, бо з давніх-давен світ, котрий оточував людину, був, врешті-решт, хаотичним, ненадійним, непередбачуваним, оскільки життя в ньому і діяльність з його облаштування сформували запит на такі важливі явища, як надію та надійність. Все це розглядалося в аспекті певної умови безпеки, а отже – виживання. Тобто, поняття надійності – це поняття, що характеризує водорозділ між хаосом і порядком. Це те, що стабілізує, гармонізує як соціальні явища, так і самого суб'єкта діяльності. Тому логічно, що поняття надійності підсилює своє значення і в емоційному, і в психологічному плані, асоціюючись з такими дефініціями як довіра, вірність, чесність, добро, справжність. Ці категорії насичують надійність елементом стійкості і не дають їй схити переходем у площину асоціальних дій, тобто ненадійності, не справжності, руйнування. Безперечно, можна констатувати, що надійність особистості, по-перше, фіксує одну із найважливіших сторін розуміння світу; по-друге, акцентує увагу на поведінці особистості; і, по-третє, актуалізує діяльність людини.

Професійна надійність позиціонується через особистісні ознаки людини, які їй притаманні. Це може бути самоконтроль, відповідальність, обов'язок, честь, що забезпечують надійність професійної діяльності людини, або моральна надійність, при якій життєві цілі й способи їх досягнення усвідомлені, організовані, впорядковані у відповідності з нормами моралі спільноти. Щодо проблеми професійної надійності конкретного фахівця важливим є вивчення процесів забезпечення його усталеного функціонування на різних рівнях регуляції життя й діяльності у різних умовах середовища і трудового процесу [7]. Тому особистісна надійність суб'єктів підприємницької діяльності – це інтегральне психологічне утворення, що детермінує динамічну відповідність найбільш значущих критеріїв, показників нормативності та вразливості поведінки встановленим вимогам, базується на симптомокомплексі психофізичного благополуччя людини.

Для того, щоб розвиток особистісної надійності суб'єктів підприємницької діяльності був ефективним, його організація повинна спиратися на певні принципи й мати чітко розроблену модель. Обґрунтування методу моделювання наведено в працях В. Бочелюка [3], О. Осадчука [5]. Дослідники стверджують, що моделювання – це вивчення яких-небудь явищ, процесів або систем об'єктів шляхом побудови й вивчення їх моделей.

У нашому дослідженні ми використовували метод моделювання розвитку особистісної надійності підприємців як засіб вивчення психічної реальності за допомогою сконструйованих схем предмета або явища; як ідеальну або матеріально реалізовану систему, яка відображає або відтворює об'єкт дослідження, котра здатна заміщати його так, що її вивчення дає нову інформацію про об'єкт.

Розробка моделі розвитку особистісної надійності підприємців, як процесу, проводився нами в декілька етапів: формування когнітивної моделі об'єкта на основі «картини світу»: особливостей сприйняття, установок, цінностей, інтересів; побудова змістової моделі, яка відображає упорядковану інформацію про поведінку підприємця, його зв'язки із зовнішнім світом, закономірності функціонування, які не вдається виявити при інших способах аналізу; апробація моделі на практиці й постановка завдання щодо подальшого супроводу й дослідження ефекту, проведення експериментів, пошук необхідної інформації та розробка можливих альтернатив і рішень.

Нами була розроблена модель розвитку особистісної надійності підприємця, що відображає: принципи розвитку особистісної надійності фахівця; змістові компоненти особистісної надійності; професійні функції (ролі); програма розвитку особистісної надійності; форми, методи та засоби розвитку особистісної надійності; моніторинг психологічної ефективності програми з розвитку особистісної надійності; рівні та критерії сформованості особистісної надійності суб'єктів підприємницької діяльності (рис. 1).

Слід відмітити, що розвиток особистісної надійності підприємців детермінований зовнішніми об'єктивними умовами і внутрішніми особистісними чинниками, індивідуальними, психофізіологічними, віковими особливостями, соціально-культурним рівнем особистості.

Модель розвитку особистісної надійності суб'єктів підприємницької діяльності включає наступні блоки: цільовий, змістово-функціональний, організаційний, результативний, які тісно взаємозв'язані й упорядковані відносно один одного.

Ця модель розвитку особистісної надійності суб'єктів підприємницької діяльності була сконструйована на основі розглянутих теоретичних положень, в якій ключові показники надійності виявляються в особистісному розвитку, соціальній взаємодії, професійній діяльності і реалізуються через професійні ролі й види діяльності.

При побудові моделі були задіяні наступні наукові принципи:

- інтегральної суб'єктності, згідно з якою дієздатність людини до самоактуалізації має місце бути у висхідній телеологічній можливості в континуумі:

1) умовного суб'єкта (біологічного індивіду, психосоматичного організму), наділеного можливістю рефлексорної опції (суб'єктна дієздатність «передчуваю») на відповідні обставини життя і націленого на головне значення, а саме «вітальність» (здоров'я);

2) моносуб'єкта (власне суб'єкта символічно персональної діяльності), який обумовлює конкретно предметний зміст (пізнання, спілкування, праця) згідно виробленим громадським загально визнаним стигмам, нормам та культурним еталонам і переважаючим прагматичним цінностям. Адаптивна, норма-відповідальна енергійність моносуб'єкта гарантується можливістю «треба» – морально-психологічною саморегуляцією з підтримкою усвідомленого прямого обов'язку;

3) полісуб'єкта чи особистості як суб'єкта суспільно розподіленої діяльності, керованої імперативом моральної свідомості – сумлінням або інстанцією «мушу» («варто») і спрямованої на цінність добра для інших;

4) метасуб'єкта як індивідуальності, що репрезентує себе в актах творчої діяльності й унікальних внесках у культуру. Суб'єктна здатність цього рівня втілюється цілепокладанням «буду» («смію») і забезпечує досягнення індивідуального інноваційного ефекту, оцінюваного за естетичними канонами прекрасного;

Рис. 1. Модель розвитку особистісної надійності суб'єктів підприємницької діяльності

5) абсолютного суб'єкта – людини, як носія універсальної духовності з притаманною їй супердиспозицією якості «благо», як результату розуміння смислу існування конкретного в світовому порядку;

- екологічності;
- діяльності, згідно з яким природною умовою розвитку (самоактуалізації) психічних функцій і здібностей людини є навчання через спільну діяльність і спілкування;
- гуманістичності, що є організацією взаємодії з іншими людьми, з самим собою й зі світом природи;
- акмеологічності, який виражається в підвищенні інтересу до себе та інших, сприйнятті себе та інших людей як суб'єктів самоактуалізації їх природного потенціалу до особистісного розвитку, підвищенні довіри до навколишнього світу, а також у принципах проживання, усвідомлення, рефлексії, відповідно до яких кожна особа повинна мати можливість проявити власну активність і знайти свій чуттєвий і особистісний досвід переживання і проживання нових психічних станів, а також можливість до його усвідомлення й вербалізації в будь-яких вільних формах.

Основними характеристиками особистісної надійності суб'єктів підприємницької діяльності у моделі показані ціннісно-сміслові, поведінкові, мотиваційні, емоційно-вольові, когнітивні компоненти.

Також, виокремлено професійні ролі підприємців з урахуванням концепції розподілення ролей підприємця в управлінні І. Адізеса, що представлені у вигляді матриці (РАЕІ) [1]. Вона складається з чотирьох ролей, які в той чи інший момент приміряє на себе кожен бізнесмен: «підприємець» розвиває бізнес і генерує ідеї; «виробник результатів» створює основу, на якій ці ідеї реалізуються; «адміністратор» налагоджує гармонійне функціонування всіх внутрішніх процесів у компанії; «інтегратор» відповідає за стабільність бізнесу, створюючи систему цінностей, яка мотивує персонал на співпрацю, забезпечує процес командоутворення (team building), він адаптує ідеї керівництва та забезпечує найкраще їх розуміння командою, оперує ресурсами організації. Ми дещо доповнили назви ролей з урахуванням відповідності їх змістовним компонентам особистісної надійності та видам діяльності підприємців, в результаті чого було виокремлено наступні ролі: «новатор-підприємець»; «господарник-виробник результатів»; «керівник-адміністратор»; «лідер-інтегратор».

Ми дотримуємося думки, що підприємницька практика є особливим видом професійної зайнятості. Адже дана діяльність має власний предмет праці, висуває певні психологічні вимоги до суб'єкта діяльності (підприємця), сукупності його компетенцій, має спеціальну професійну освіту тощо. Виходячи з тлумачення підприємництва як самостійної, систематичної, новаторської на власний ризик діяльності з виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг, яка здійснюється фізичними та юридичними особами у встановленому законодавством порядку з метою самореалізації, отримання прибутку та задоволення потреб суспільства, його сутність розкривається в реалізації основних функцій, що ним виконується, серед яких: продукування нових ідей (інноваційна); упровадження нових форм та методів організації виробництва (управлінська); ефективне використання різних ресурсів з метою отримання прибутку й соціального ефекту (ресурсна, соціальна); економічна, ризикова функція [4].

Так, перебуваючи у ролі «новатора-підприємця», суб'єкт підприємницької діяльності здійснює інноваційну функцію, яка передбачає здійснення інновацій (нововведень), освоєння нової продукції, нових технологій та нових форм організації виробництва і праці, пошук нових ринків збуту, нових засобів задоволення потреб споживача, перехід від традиційних до нових форм господарювання, які не мають аналогів у господарській діяльності.

З позиції ролі «господарник-виробник результатів» підприємцем забезпечується економічна, ризикова функція (функція ризику), яка полягає в необхідності прийняття рішень, котрі спрямовані на досягнення успіху, але не гарантують його через

невизначеність та мінливість економічної ситуації. Підприємець ризикує не лише власним майном, своєю підприємницькою власністю, вкладеними коштами, а і своєю працею, своїм часом, діловою репутацією.

Роль «керівника-адміністратора» передбачає здійснення підприємцем управлінської функції; прийняття управлінських рішень на всіх стадіях виробничої та збутової діяльності, здійснення організації, планування та контроль виробництва.

Так, перебуваючи у ролі «лідера-інтегратора», підприємець виконує соціальну, ресурсну функцію, яка полягає в тому, що підприємець бере на себе ініціативу поєднання фінансових, виробничих, матеріальних, сировинних, людських, інформаційних, інтелектуальних та інших ресурсів у процесі виробництва товару чи надання послуг, організовує виробництво, розподіляє засоби виробництва і трудову діяльність.

Компоненти моделі нами виділені по структурі, згідно теорії діяльності. Тому основні блоки відображають зміст процесу діяльності, мету, засоби, методи, результат, при цьому в них розкривається специфіка процесу розвитку особистісної надійності суб'єктів підприємницької діяльності. Дані положення враховані у змістово-функціональному й організаційному блоці моделі (табл. 1, 2).

Як бачимо, змістовно-функціональний блок моделі поліфункціональний. Він включає у себе наступні компоненти: ціннісно-сміслові, поведінкові, мотиваційні, емоційно-вольові, когнітивні та професійні. Вони складають діалектичне ціле, взаємообумовлюючи та взаємодоповнюючи один одне. Це дає можливість цілісного уявлення розвитку особистісної надійності суб'єктів підприємницької діяльності, вказуючи на те, що це явище складне та багатопланове.

Щодо організаційного блоку моделі розвитку особистісної надійності суб'єктів підприємницької діяльності, то цей блок спирається на методи досягнення результатів, принципи підвищення надійності та змістові аспекти надійності.

Таблиця 1

Змістово-функціональний блок моделі розвитку особистісної надійності суб'єктів підприємницької діяльності

	Види та зміст професійної діяльності			
	Інноваційна (творча)	Економічна	Організаторська	Комунікативно-соціальна
Ціннісно-сміслові	Генерування та реалізація нових комерційних ідей, здійснення техніко-економічних, наукових розробок, проектів, що пов'язані з господарським ризиком	Принциповість, моральність у прийнятті професійних рішень, використання етичних методів конкуренції	Відповідальність за рішення, що приймаються, здатність створювати цінність, спираючись на свій попередній досвід і взаємодію з іншими	Гуманне ставлення до людей, суспільства, цінування співпраці з іншими
Поведінкові	Можливість виходу за межі сформованих установок і поведінкових стереотипів, долання бар'єрів, пов'язаних із неоднозначністю, невизначеністю та ризиками	Реалізація правових норм у фінансово-економічній діяльності та вибір демократичної стратегії поведінки	Організаторські здібності, уміння аналізувати і приймати рішення	Досвід володіння навиками взаємодії з людьми, уміння працювати в колективі

Мотиваційні	Мотиваційна готовність до інноваційної поведінки, професійні установки, інтереси, прагнення займатися інноваційною та творчою діяльністю	Відповідальність за правомірність і обґрунтованість діяльності	Готовність будувати свою роботу на основі поточного й перспективного планування	Формування стимулюючого механізму ефективного використання трудових, інформаційних, інтелектуальних ресурсів
Емоційно-вольові	Ініціативність, схильність до розумного ризику, сміливість і незалежність у судженнях, оптимізм, високий рівень самооцінки	Самоконтроль, самокорекція відповідно до морально-етичних норм, професійної етики, ідеалів професійної діяльності, здійснення самооцінки економічної поведінки	Твердість і наполегливість при виконанні прийнятих рішень	Самовладання, толерантність у спілкуванні й поведінці, емоційна зрілість
Когнітивні	Моделювання варіантів розвитку подальших подій і способів їх вирішення; швидке прийняття рішень з урахуванням ймовірного прогнозу розвитку подій, креативність, керування зміною, інновацією та зростанням	Систематичність економічних, правових знань, сформованість економічного типу мислення, фінансова та економічна грамотність	Володіння знаннями щодо методів ухвалення управлінських рішень	Володіння знаннями з психолого-педагогічних особливостей спілкування та комунікації в підприємницькій управлінській діяльності
Професійна роль (функції)	«новатор-підприємець» (інноваційна)	«господарник-виробник результатів» (економічна, ризикова)	«керівник-адміністратор» (управлінська)	«лідер-інтегратор» (соціальна, ресурсна)

Кожному компоненту особистісної надійності (ціннісно-смысловому, поведінковому, мотиваційному, емоційно-вольовому, когнітивному та професійному) притаманні свої методи, принципи та змістовні аспекти. Даний блок націлений на розвиток особистісної надійності суб'єктів підприємницької діяльності, використовуючи методи діагностики.

До результативного блоку моделі розвитку особистісної надійності суб'єктів підприємницької діяльності включено моніторинг психологічної ефективності програми з розвитку особистісної надійності. Він є своєрідним відстеженням, скануванням процесу вдосконалення й аналізом відповідних результатів моделі та потребам практичної діяльності за допомогою використання дослідницьких діагностичних методів спостереження, анкетування, тестування, інтерв'ю, експертної оцінки, які дозволяють відстежити динаміку якісних змін за рівнями сформованості особистісної надійності: оптимальний; достатній; знижений.

Ринкова економіка вимагає від суб'єктів підприємницької роботи не лише особливих концептів світосприйняття, але і й нового типу мислення, яке виходить за межі звичних стандартів. В умовах зростаючої ролі особистих дій фахівця спрацьовує аксіома, що власне підприємець соціально відповідальний не тільки за себе, але і, зокрема, за фінансову успішність держави. Внаслідок цього підприємливість, як ключова наскрізна компетентність, є обов'язковою ознакою психологічної готовності людей до соціально-

економічної активності. Отже, спрямованість громадян на оволодіння підприємливістю потребує психологічного супроводу та допомоги у коригуванні суб'єктивних детермінант їх професійної підготовки та розвитку.

Таблиця 2

Організаційний блок моделі розвитку особистісної надійності суб'єктів підприємницької діяльності

№ п/п	Характеристики надійності	Методи досягнення результатів	Принципи підвищення надійності	Змістові аспекти надійності
1	Ціннісно-сміслові	Поєднання індивідуальних методів і методів розвитку особистості в колективі	Єдність методів формування особистісної надійності й технології підготовки фахівця	Усвідомлення соціальної значущості й особистої відповідальності за результати діяльності
2	Поведінкові	Методи ухвалення рішень у підприємницькій діяльності	Ухвалення оптимальних рішень при виконанні функціональних обов'язків	Здатність реалізувати свої знання, уміння, досвід для успішної діяльності
3	Мотиваційні	Методи формування мотивації на досягнення успішної діяльності	Цілеспрямоване формування результатів професійної діяльності при самореалізації	Усвідомлення необхідності постійного вдосконалення підприємницької діяльності
4	Емоційно-вольові	Методи саморегуляції й активізації, доведення результатів до функціонально-універсального вигляду	Регуляція процесів формування емоційно-вольових актів у процесі професійної підготовки	Прагнення й готовність реалізувати свій потенціал, постійне самовдосконалення
5	Когнітивні	Методи надання результатів в образно-наочному й логічному вигляді	Володіння технікою доведення результатів діяльності до завершеності	Наявність знань, умінь, досвіду для успішної й ефективної діяльності

Таким чином, дослідження особистісної надійності та розробка моделі її розвитку у суб'єктів підприємницької діяльності дозволило змоделювати шляхи ефективного підвищення розвитку професійної надійності підприємців у складних кризових умовах сучасного українського суспільства.

1. У дослідженні розглянуті теоретичні основи психологічної структури особистісної надійності суб'єктів підприємницької діяльності і розкрита проблема розвитку особистісної надійності підприємців.

2. Виявлені компоненти, які впливають на розвиток особистісної надійності та розроблена модель розвитку особистісної надійності суб'єктів підприємницької діяльності.

3. Перспективою подальшого дослідження є розробка програми розвитку особистісної надійності, що впливає на підвищення професійної ефективності діяльності підприємців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адісес І.К. Управління змінами для досягнення найліпшого результату в бізнесі й повсякденному житті: англ. пер. Т. Семигіна. Київ: BookChef, 2018. 400 с.
2. Балл Г.О. Особистісна надійність у гуманістичному тлумаченні: психологічні, етичні та педагогічні аспекти. *Професійна освіта: педагогіка і психологія: Польсько-український щорічник*, IV. Київ; Ченстохова, 2003. С. 461–474.

3. Бочелюк В.Й. Моделювання соціально-психологічних систем: теоретико-прикладний аспект: монографія / Під ред. В.Й. Бочелюка, Н.Є. Завацької, 2-е вид. перероб. і доп. Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2013. 363 с.
4. Волошина О.О., Бруєв Д.Д. Еволюція наукових поглядів на сутність та функції підприємництва. *Науковий вісник Донбаської державної машинобудівної академії*. 2017. № 2. С. 142–147.
5. Осадчук О.Л., Максименко Л.О. Поняття «надійність» у різних сферах життєдіяльності людини: філософські та етико-психологічні аспекти. *Міжнародний журнал прикладних та фундаментальних досліджень*. 2016. № 3–1. С. 167–173.
6. Фромм Е. Людина собі. Дослідження психологічних проблем етики: пер. з англ. та післясл. Л.А. Чернишової. М.: Колегіум, 1992. 253 с.
7. Яценко Т.С. Динаміка розвитку глибинної психокорекції: теорія та практика: монографія. Дніпропетровськ: Інновація, 2015. 567 с.

REFERENCES

1. Adizes, I.K. (2018). Upravlinnia zminyamy dlia dosiahnennia nailipshoho rezultatu v biznesi y povsiakdenному zhytti: anhl. per. T. Semyhina. Kyiv: BookChef [in Ukrainian].
2. Ball, H.O. (2003). Osobystisna nadiinist u humanistychnomu tлумachenni: psykholohichni, etychni ta pedahohichni aspekty. [Personal reliability in humanistic interpretation: psychological, ethical and pedagogical aspects]. *Profesiina osvita: pedahohika i psykholohiia: Polsko-ukrainskyi shchorichnyk, IV. Kyiv; Cheshstokhova, 461–474* [in Ukrainian].
3. Bocheliuk, V.I. (2013). Modeliuvannia sotsialno-psykholohichnykh system: teoretyko-prykladnyi aspekt: monohrafiia / Pid red. V.I. Bocheliuka, N.Ie. Zavatskoi, 2-e vyd. pererob. i dop. Luhansk: SNU im. V. Dalia [in Ukrainian].
4. Voloshyna, O.O., Bruiev, D.D. (2017). Evoliutsiia naukovykh pohliadiv na sutnist ta funktsii ipidpriemnytstva. [The evolution of scientific views on the essence and functions of entrepreneurship]. *Nauchnyi vestnyk Donbasskoi hosudarstvennoi mashynostroytelnoi akademii. № 2, 142–147* [in Ukrainian].
5. Osadchuk, O.L., Maksimenko, L.A. (2016). Poniattia «nadiinist» u riznykh sferakh zhyttiediialnosti liudyny: filosofski ta etyko-psykholohichni aspekty. [The concept of "reliability" in various spheres of human activity: philosophical and ethical and psychological aspects]. *Mizhnarodnyi zhurnal prykladnykh ta fundamentalnykh doslidzhen, № 3–1, 167–173* [in Ukrainian].
6. Fromm, E. Liudyna sobi. Doslidzhennia psykholohichnykh problem etyky: per. z anhl. ta pisliasl. L.A. Chernyshovoi. M.: Kolehium (1992) [in Ukrainian].
7. Yatsenko, T.S. (2015). Dynamika rozvytku hlybyynnoi psykholohichnoyi teorii ta praktyka: monohrafiia. Dnipropetrovsk: Innovatsiia [in Ukrainian].

Бібліографічний опис для цитування:

Лантух І.В., Діхтяренко С. Ю. Психологічні аспекти розвитку особистісної надійності суб'єктів підприємницької діяльності. *Психологічний журнал*. Умань: ВПЦ «Візаві», 2023. Вип. 10. С. 21–30.